

tanultat, hanem a közvetlen szóbeliségre alapítja methodusát és az elméleti anyagot az iskolában, a tanulók közreműködésével vitatja meg és dolgozza fel.

EMBER JÁNOS.

A KÖZÉPISKOLAI OSZTÁLYOZÁS ÉS VIZSGÁLÁS RENDSZERE.*

Midőn az igen tisztelt szakosztály elé lépek, hogy a középiskolai osztályozási és vizsgálási rendszerre vonatkozó javaslatokkal álljak elő, a melyek hivatva volnának arra, hogy az iskola erkölcsi életét átalakítsák, bátorságot meríték a vallás- és közoktatásügyi miniszter úr ama szavaiból, melyeket a minap a kongresszus első összes ülésén hozzánk intézett, midőn azt mondta, hogy «a réginek, mihelyt elkorhadt, a jövőt biztosítani nem szabad». De volt ebben az ő beszédében még egy másik igen fontos intés is, midőn azt mondta, hogy «sehol se kell óvatosabban bánni a reformmunkával, mint épen a közoktatás terén». S itt bizony nagy nehézségek előtt áll a vizsgáló. Kérdés ugyanis, melyik azon intézmény, mely annyira elkorhadt, hogy okvetetlenül elpusztítandó, és melyikhez szabad csak kegyelettel nyulni, vagy azt épenséggel megőrizni?

Hogy ebben a tekintetben dönthessünk, azt hiszem, van kriteriumunk, még pedig kettő. Az egyik az, hogy közvetlenül megnézzük, vajjon az illető intézmény, a melyről szó van, meg-egyezik-e a mi mai erkölcsiségünkkel, vagy nem ütközik-e lépten-nyomon a mi mai erkölcsi érzésünkbe oly módon, hogy abba belenyugodni nem tudunk. S ha azt találjuk, hogy a mi mai erkölcsi érzésünk igazán semmiképen sem fér meg az illető intézménnyel, akkor bizvást mondhatjuk, hogy az intézmény korhadt, és elpusztításától bennünket semmi utilitarius szempontnak, semmi egyéni multa való hivatkozásnak visszatartania nem szabad.

De van még egy másik kriterium is, mely az előbbinek mintegy az ellenpróbája, és ez az, hogy visszatekinteni próbálunk az illető intézmény keletkezésére, hogy a történelem fonalán vissza-

* A második egyetemes tanügyi kongresszus középiskolai szakosztályának 1896 június 7-iki ülésén tartott szabad előadás, melyet javított és jegyzetekkel kiegészített gyorsírói följegyzések alapján közlünk.

kísérjük első forrásáig és megnézzük, vajjon az erkölcsiség, mely annak az intézménynek szülője volt, nem üt-e el teljesen a mai erkölcsiségünktől.

Én mind a két kriteriumot próbáltam alkalmazni az osztályozás és vizsgálás rendszerére, különösen az osztályozásra, a mint ezt a középiskolai rendtartás előírja és a mint mai nap tényleg gyakorlatban is van.

A mi az elsőt illeti: ha azt kérdezzük, megegyezik-e az osztályozás ma divó intézménye a mi erkölcsiségünkkel, csak régig kell tekintenünk századunk pædagogiai irodalmán, az öreg Niemeyer könyvétől¹ egészen a legújabb értekezésekig, melyeket e tárgyról Európaszerte és nálunk is írtak, és azt fogjuk látni, hogy valamennyinek aggodalmai vannak az osztályozásnak ma divó rendszerére nézve és pedig különösen két szempontból: az igazság és a méltányosság szempontjából. Igyekeztek mindenféle érvekkel bizonyítani, hogy nem lehetünk méltányosak és igazságosak osztályozás közben. Már ez magában véve is elegendő volna, hogy gondolkozzunk rajta, mennyiben kell ezt a rendszert átalakítani.

De a másik kriterium, melyet említettem, még határozottabban szól a mellett, hogy itt nagy, erős, gyökeres reformra van szükség. Ha ugyanis helyes nyomon haladnak erre vonatkozó történeti tudományaim, akkor az osztályozás, azaz az érdemjegy-osztogatás rendszere visszavezetendő a renaissancekornak becsületfogalmára² és a belőle folyó *aemulatio*, melyet egyebek között különösen³ a jezsuiták praxisa tudott oly nagy virtuositással kezelni és idővel mindjobban fokozni, kitalálva mesterséges eszközöket a gyermekek közti verseny élesztésére, úgy hogy a mai erkölcsiség levegőjében felnevelkedett ember néha valósággal

¹ V. ö. A. H. Niemeyer «Grundsätze der Erziehung und des Unterrichts». Herausg. von W. Rein. Langensalza, 1884. 50. és 51. lap.

² V. ö. a renaissance becsületfogalmára, illetőleg hirnévvágyára nézve Burckhardt híres könyvét «Die Cultur der Renaissance», melyet újabban Bánóczy József fordított magyarra, különösen a II. rész 3. fejezetét (Der moderne Ruhm) és a IV. rész 1. fejezetének a becsületértzésre vonatkozó helyeit.

³ «Különösen» — de nem kizárólagosan a jezsuiták buzgó alkalmazói az *aemulatio* eszközének. Megtaláljuk azt nagy mértékben a XVI. és XVII. század protestans iskoláinak praxisában is.

elszörnyüködik azoktól a rendszabályoktól, melyeket e téren alkottak. A növendékeket szinte kényszerítették arra, hogy kitűnjenek, hogy iskolatársaikat fokozatosan felülmulni törekedjenek, és esetleg árulkodással, feladással is helyre lehetett ütni a kitüntetésen esett csorbát. Már maga a jezsuita *Ratio educationis*, a jezsuita nevelőrendszer ez alapvető munkálata * nagyon erős dolgokat kíván erre nézve, és a commentatorok, a kik ama munkálat gondolatait kifejtik és fejlesztik, különösen rendkívül leleményesek az ilyen æmulatiot előidéző fogásokra vonatkozólag.

Csak jól meg kell tekinteni a becsület azon fogalmát, melyet az imént említett kor ismer, és azon becsületét, melyet a modern erkölcsiség az emberi méltóság fogalmán felépített, és a mely a magyar nemzeti lelkiismeretesség leghatalmasabb megszólaltatójánál, Széchenyinél jelentkezik, midőn azt mondja, hogy az önmegbecsülés «a legtöbb négyfal-közi erény kútfeje».**

S össze kell hasonlítani azt a kitüntetés, egyéni hirnév utáni vágyat, mely ama kort jellemzi, a mi, lelkiismeretességre és kötelességtudásra alapított erkölcsiségünknek azon fogalmával, melyet ugyancsak Széchenyi alapvetővé tesz a maga elmélkedéseire nézve, s a melyre felépíti az emberi megelégedést, midőn azt mondja, hogy a tiszta lelkiismeret az az érzés, mely nélkül «a királyszék rideg pusztaság, vele még a kínpad s vesztőhely sem ijesztő, s

* V. ö. az 1586-ik évből származó első jezsuita *Ratio VI.* fejezetét, melynek címe: *Quibus adiumentis adolescentum studia ad bonas artes capessendas excitari atque inflammari possint (Ratio Studiorum et Institutiones Scholasticæ Societatis Jesu per Germaniam olim vigentes collectæ concinnatæ et dilucidatæ a G. M. Pachtler S. J. Tomus II. 170. és a köv. lapokon. E kötet a Kehrbachtól kiadott Monumenta Germaniæ Pædagogica V. kötete); továbbá a törvényerőre emelkedett 1599-iki Rationak Regulæ Communes professoribus classium inferiorum című fejezetének különösen 31., 34., 35., 38. és 39. pontját (Pachtler, Tom. II. 392—399. lapon). L. továbbá Studien über das Institut der Gesellschaft Jesu mit besonderer Berücksichtigung der pædag. Wirksamkeit dieses Ordens in Deutschland von Dr. Eberhard Zirngiebl 162. és 163. l. — Hogy mily mértékben tudja egy mai ember, mennyire nem fér össze az æmulatio modern erkölcsi érzésünkkel, arra tanulságos példa a «Bibliothek der katholischen Pædagogik» IX. kötetének (Die Studienordnung der Gesellschaft Jesu) a bevezetése, melynek írója Bernhard Duhr S. J., az 57—63. lapon a legnagyobb erőfeszítéssel igyekszik a jezsuita Ratiót az erre vonatkozó vádak alól mentetni.*

** Széchenyi: «Világ». Pesten, 1831. 326. lapon.

elsőtől utolsóig mindenkinek e világ roppant felszínén sajátja lehet, ki becsületesen teljesíti kötelességét». * Az az éles ellentét ama kor erkölcsi felfogása és a miénk között eléggé nyomatékosan hirdeti, hogy az ama kor erkölcsiségére alapuló osztályozási rendszer teljesen elavult. Azon kegyeleltől áthatva, melyet nemzeti létünk e jelentős ünnepi esztendőjében mindnyájan érezünk e század legnagyobb és legkötelességtudóbb magyarja iránt, bátorodom így fogalmazni tételeim második pontját:

«Az osztályozás, vagyis az érdemjegyek osztogatása a renaissance becsületfogalmán felépült praxisnak a hagyománya. A velejáró aemulatio oly indulatokat nevel mesterségesen a gyermek lelkében, melyek modern erkölcsi érzésünket nem elégítik ki.»

Midőn azonban ezeket állítom, igen jól tudom, hogy épen a lelkiismeretesség érdekében szükség van arra, hogy ott az osztályban szóljon a gyermek lelkiismeretéhez egy az övénél magasabb lelkiismeret, a tanár ítélő lelke, és megmondja neki, megtette-e kötelességét vagy mennyiben nem tette meg. S tudom, hogy mindenekelőtt szükséges, hogy a szüléket pontosan értesítsék arról, hogy gyermekük miképen halad az iskolában, mi a hiánya, mi esetleg a fényoldala, a mely mutatkozik.

Erről azonban tüzetesen és oly módon kell a szüléket értesíteni, hogy azok a házi nevelésben igazán hasznát vehessék. A mi értesítőink, melyeket a harmadok végén osztogatnak, vajmi keveset mondanak erre nézve. Nem kell itt, az iskolai gyakorlat tapasztalt férfiai előtt fejtegetnem, az iskolai karaktereknek mekkora skálája van néha két gyermeknek egy és ugyanazon calculusa között. Mit is tegyen a szülő, mikor azt látja, hogy gyermeke «elégészes» osztályzatot kapott pl. a latinból. Ez az osztályzat esetleg azt jelentheti, hogy a gyermek jól érti a szöveget, nagy szóbősége van, de nem tudja a legelemibb nyelvtani szabályokat. A másik gyermeknél azt jelentheti, hogy a fiú megtanulta ugyan a nyelvtant, de fordítani nem tud. A harmadik talán azért kap elégéségest, mert, jóllehet tudja a nyelvtant, érti a szöveget, fordítani is tudja, de sohasem tanulja meg a könyv nélkül valót. Azt hiszem, hogy az említett példák eléggé gyakoriak, és a szülő pusztán az eddig divott osztályozásból nem tud eligazodni. Azért gondolom, hogy az iskolának kötelessége pontosan, egész részletes-

* Széchenyi: «Világ» Pesten, 1831. 54. lapon.

séggel tudósíthatni a szülőket arról, hogy hol van a baj, és azon ritka esetekben, mikor erre alkalom van, a gyermek egyéni fényoldalait is kiemelni; a mi pedig indifferens, arról legjobb egészen hallgatni vagy vele summarice végezni. Ily tüzetes értesítés szükséges voltának a felismerése formuláztatta velem tételeim harmadik pontját a következőképen:

«Mint hogy a mai érdemjegysorozatot adó értesítők csak igen csekély mértékben szolgálhatnak irányadókul a házi nevelés intézésében, hanem nagyobbára csak a szülék hiúságának kielégítését vagy megsértését eredményezik: ezért lépjen a mai érdemjegyes értesítők helyébe évközben időről-időre a szülék tüzetes tudósítása fiaik erkölcsi és értelmi állapotáról, mely tudósítás részletesen rámutasson a gyermek erkölcsiségének vagy tudásának hézagaira, esetleg specialis továbbművelést érdemlő fényoldalaira».

Tudom és méltányolom is, hogy ha e javaslatom megvalósulna, mily nagy teher hárulna vele a tanári karra, de ezzel szemben egy kis compensatiót is nyújt egy további javaslatom, midőn ugyanis azt ajánlom, hogy az év végén csak azok kapjanak bizonyítványt, kik elhagyják az intézetet. Természetesen inkább csak tréfából jegyzem meg, hogy a tanár munkájának könnyítése kedvéért teszem ez indítványt, hiszen ilyenemű könnyítésre Magyarország tanári karának kipróbált kötelességtudásával szemben nincs szükség. Hanem sokkal komolyabb dolog az, mely engem az utoljára említett javaslatra vezetett, t. i. egy elv, melyet én az iskola életére nézve sarkalatosnak tartok, hogy ugyanis az iskola ne egy évre vegye fel a gyermeket, hanem a nevelés egész tartamára. Hadd tudja a növendék egész határozottsággal, hogy nem egy évre, hanem a nevelés egész tartamára szegődik az iskolába, az iskola pedig hadd tudja, hogy neki kötelessége a maga egész folyamán végig nevelni növendékeit. De természetesen a szülékre nézve is legyen meg az a kötelesség, hogy ne vegyék ki minden ok nélkül gyermeküket az iskolából. A ma divó eljárás mellett az év végén egészen szabadjára bocsátjuk a növendékeket, és ily módon egyenesen felhívjuk a szülőket arra, hogyha nekik valami nem tetszik, ha talán csak szülői hiúságukban sértődtek meg, vegyék ki a gyermeket és járassanak vele végig 4—5 iskolát is, miként egy gourmet végig kóstol 4—5 vendéglőt. Ezek a vándordiákok — tudjuk — valóságos ostorai, csapásai az iskolának, olyanok, mint

a vándorpatkányok, melyek ha egy helyen megrágcsáltak mindent, a mihez férhetek, tovább mennek és elülről kezdik pusztító munkájokat. Tudjuk, hogy sok szülő be sem jelenti a dolgot, hanem egyszerűen kiveszi a gyermeket az iskolából és viszi másikba. Ellenben ha a bizonyítványt nem adjuk ki rendesen az év végén — természetesen kivételes eseteket nem tekintve — akkor mindenestre erősebb lesz a kapocs az iskola és a szülői ház, illetőleg a növendékek között, s ezért így szól tételaim 4. és 5. pontja :

Az év végén, kivéve a nyolczadik osztályt, csak azon növendékek kapjanak bizonyítványt, a kik az intézetet jövőre el kívánják hagyni. E bizonyítványok se készüljenek rubrumok kitöltése alapján, hanem adjanak egy kis jellemzést.

Csak a nyolczadik osztály végén kiadott bizonyítvány és az érettségi bizonyítvány tartalmazzon tantárgyanként rubrumokba irt érdemjegyeket.

Ezzel a kongresszusi ügyrendünkben kitűzött időnek megfelelőleg röviden végeztem tárgyam első felével, az osztályozási rendszerrel és most áttérek a vizsgálati rendszer tárgyalására.

Itt is könnyű lesz a dolgom. Még a történeti visszapillantást is elengedhetem magamnak, mert csak a napokban jelent meg e tárgyról egy kis monographia, a legjobb, melyet nálunk e téren ismerek, még pedig dr. Tóth Kálmántól, a budapesti ág. ev. gymnasium értesítőjében. * E monographia eredményei meglehetősen megegyeznek azzal, a mit én is erre nézve helyesnek tartok, legfeljebb abban térünk el egymástól, hogy Tóth a nyilvános diszvizsgáknak kissé nagyobb fontosságot tulajdonít, mint én ; ő azt hiszi ugyanis, hogy e nyilvános vizsgák által erősödik az érintkezés a társadalom és iskola között is fokozódik amannak érdeklődése ez utóbbi iránt. Megvallom, előttem sokkal fontosabb az iskolában bizonyos erkölcsi szigorúság, mintsem — feltéve, hogy e nyilvános diszvizsgák tényleg fokozhatnák az érdeklődést — az utóbbinak kedvéért elfogadnám a vizsgák e fajtát, ** melyek szintén némileg a jezsuita praxis által behozott rendszer maradványai. Hanem abban okve-

* Dr. Tóth Kálmán «Iskolai vizsgálatok». — A budapesti ág. hitv. ev. főgymnasium értesítője 1895/96. Ismertetését l. a Magyar Pæd. jelen füzetében.

** Magától érthetőleg Tóth is tiltakozik az ellen, hogy a vizsga «üres parádé» legyen, a mint azt egy Frickből helyesléssel átvett idézete is mutatja. (21. lapon.)

tetlenül megegyezem Tóth Kálmán fejtegetéseivel, hogy a vizsgának semminemű selectioszerű jellege ne legyen, azaz a vizsga ne legyen befolyással arra, hogy a gyermek felmehet-e a magasabb osztályba, sőt még az érdemjegyekre — a meddig őket megtartjuk — se lehessen hatással. Ezekre nézve csak a tanári testület megegyező, összefoglaló véleménye lehet irányadó.

Csak ismétlő, methodikus értékű összefoglalások szükségesek, a milyeneket az Utasítások is megkövetelnek, és a minőket pl. a budapesti tanárképzőintézet gyakorlóiskolában, de másutt is tartanak. Erre vonatkozik tételaim 6. pontja:

Az évvégi vizsgák, akár a díszvizsgák, akár pedig a selectio czéjából valók, szünjenek meg egészen, kivéve a nyolczadik osztályt. Helyökbe lépjenek időről-időre nagyobb ismétlő összefoglalások, a melyeknek semmiféle érdemjeggyosztogató jellegük ne legyen.

Midőn azt mondtam, hogy az iskola cardinalis köteletségének tartom, hogy a gyermek nevelését elvállalja a nevelés egész tartamára, persze nem értettem azt rajta, hogy minden áron keresztülvigye a növendéket összes társaival együtt mind a nyolcz osztályon. Nagyon jól tudjuk, hogy ez — sajnos — sok esetben lehetetlen. Nem beszélek itt most az erkölcsi magaviselet rovata alá eső dolgokról, de jól tudjuk, hogy a gyermek e végigvezetése mind a nyolcz osztályon intellectualis szempontból is lehetetlen, és hogy sokszor vannak olyanok, kiket tudásbeli fogyatékoságuk miatt utközben el kell ejteni. Ép ezért kell, hogy a nyolcz év folyama alatt bizonyos időpontok legyenek, a melyeken a többi osztálytársaktól való ilyen elválasztás történhetik. Azt azonban egyáltalában nem tartom megokoltnak, hogy ez minden esztendő végén legyen. Már csak azért sem, mert sokszor tapasztalt tény, hogy sok gyermek, részint a népiskolai rossz előkészítés, részint pedig más ok következtében eleinte nem képes ugyan a többiekkel együtt haladni, későbbben azonban igen szépen lépést tart velök. Ha ilyen gyermeket elejtünk, mielőtt még beleélte volna magát az iskolai életbe, talán soha sem lesz belőle valami. Megvan még a szélső esetet tekintve az az anomalia is, hogy olyan gyermek, ki sehol se birja meg első tanulásra az új anyagot, az olyan esetleg kénytelen minden osztályt megismételni és így 16 évig a gymnasiumba járni. Szükségesnek tartom tehát, hogy két olyan időszak legyen, a melyben selectio történjék, még pedig a harmadik

és a hatodik osztály után. Azért épen ez osztályok után, mivel ez felel meg középiskolai oktatásunk belső, azaz tantervi tagolódásának is. Természetesen akárhányszor előfordulhat az az eset, hogy a tanári kar már előbb is, a harmadik, illetőleg a hatodik osztály vége előtt is szükségét látja a gyermek elkülönítésének, és előbb is figyelmezteti a szülőket, hogy gyermekük nem teljesíti kötelességét, járassák tehát esetleg más iskolába. Ez a tanári kar kötelessége ugyan bizonyos kivételes körülmények között, de rendszeren nem fogja a gyermeket a három-három éven belül elejteni. Hogy mi történjék azokkal a gyermekekkel, kiket a tanári testület véleménye a harmadik vagy hatodik osztály után képteleneknek ítél a fellépésre, arra nézve is van, sokakra nézve valószínűleg új, és félek, idegenszerű indítványom.

Én t. i. szeretném, ha szakitanánk avval az eddigi gyakorlatunkkal, hogy az elégtelen előmenetelű gyermekkel egyszerűen ismételtetjük az évet vagyis újra lemorzsolatjuk vele az egészet, a mit már egyszer hallott, és a miben akárhány oly rész van, a melyet nagyon jól ismer; az ilyforma ismétlő tanítás sikereért az iskola igazán nem vállalhatja el a felelősséget. Szükséges volna tehát, hogy a fellépésre képteleneknek ítelt gyermekek számára egy külön javító osztály állíttassék, a melyben kevés gyermekkel egyéni módon lehessen foglalkozni és azokat a hiányokat pótolni, a melyeket az egyik vagy másik gyermek tudása mutat. A dolog kivitele igen egyszerű. Minden esztendőben van rendszeren két javító osztály. Az egyikbe járnak azon gyermekek, kik a harmadik rendes osztály után, a másikba pedig, kik a hatodik osztály után nem léphetnek fel a magasabb osztályba. Jó és eredményes tanítás mellett megtörténhetik az is, hogy nem minden évben kell két javítóosztály, sőt megeshetik, hogy valamely évben javítóosztályra egyáltalában szükség nincsen. A gyermekek egy része, még pedig remélhetőleg, nagyon tulnyomó része nyolcz év alatt végzi az iskolát, egy másik része kilencz év alatt, egy harmadik része pedig csak tíz év alatt.

Ha valamely gyermek még a javítóosztály elvégzése után sem tudná annyira vinni, hogy felmehessen a legközelebbi magasabb osztályba (a IV-ikbe, illetőleg VII-ikbe), az ilyen gyermek rendszeren ne folytathassa középiskolai tanulmányait. Csak rendkívüli esetekben tehető erre nézve kivétel, pl. ha betegség akadályozta haladásában, vagy ha még nagyon fiatal, a mi ma már

majdnem ki van zárva az incipiensek korának szigorú ellenőrzése mellett. Ilyen kivételes esetekben még egyszer ismételheti a gyermek a javítóosztályt, különben nem, még pedig már azért sem, mert erkölcsi szempontból is nagy baj a jelentékeny korkülönbség az együttjáró növendékek között. Ezek alapján fogalmaztam tételaim 7-ik és 8-ik pontját a következőképen:

Selectio csak kétszer legyen a nyolcz év folyamán. Először a harmadik, másodszor a hatodik osztály után, mindakétszer nem vizsga, hanem a tanári testület összefoglaló véleménye alapján. A kiket a tanári testület három évi tapasztalata a feljebb lépésre képteleneknek ítél, azok egy külön javítóéven kénytelenek átmenni. Csak ennek elvégzése után mehetnek fel a IV-ik, illetőleg a VII-ik osztályba. A kik e javító osztály elvégzése után sem mehetnek fel felsőbb osztályba, közönségesen nem folytathatják többé nyilvános középiskolai tanulmányaikat. Csak kivételes esetekben (igen fiatal gyermekekénél) engedhető meg a javítóosztály ismétlése.

Az első és második triennium idején belül a tanári testület az előmenetel szempontjából csak tanácsolhatja a szüléknek, hogy vegyék ki gyermeküket a gymnasiumból, illetőleg. realiskolából, de rá nem kényszerítheti (ide nem számítva természetesen az erkölcsi magaviselet szempontjából való rendszabályokat).

Természetes, hogy az említett javítóosztályok csak azok számára valók, kik a harmadik, illetőleg a hatodik osztály után vették vissza. De ha még az utolsó két év alatt is annyira elhagy valakit a szorgalma, hogy a VIII. osztály után az iskola nem bocsáthatja el jó lelkiismerettel, akkor kell, hogy az iskolának joga legyen hozzá, hogy ne adja meg neki a VIII-ik osztályu bizonyítványt; de a VIII-ik osztály e gyenge növendékei számára már nem lehet javítóosztályt létesíteni; ezeknek már saját szorgalmukkal kell a mulasztásokat pótolniok. Ezeket, valamint az érettségi vizsgán meg nem felelőket — véleményem szerint — kivétel nélkül csak egy év múlva szabad újra vizsgára bocsátani. Legyünk inkább óvatosak a «buktatás»-nál, de ha már buktattunk, gondoljuk meg, hogy néhány hónap alatt nem szeresheti meg a növendék a hiányzó tudást. Erre legalább is egy év szükséges. Tételaim 9-ik pontja ezért így szól:

A nyolczadik osztály végén meg nem felelők, valamint az érettségi vizsgán buktak számára nincsen javítóosztály. De azért mégis kivétel nélkül csak egy év múlva jelentkezhetnek újabb vizsgára.

S evvel elérkeztem az érettségi vizsgához, a melyről itt, minthogy tulajdonképen themám keretén kívül esik, nem nyilatkozhatom bővebben. Csak egy-két megjegyzést kívánok rá nézve tenni. Az érettségi vizsgát nem mint a középiskolai tanulmányt befejező, hanem egyenesen mint az egyetemre képesítő vizsgát kell tekinteni. Minden egyéb jogot, melyet ma hozzáfűzünk az érettségihez, meg kell adni már a VIII. osztályu bizonyítvánnyal ellátott ifjunak is. Ebben a tekintetben történt már ujabban engedmény: megadták a végzett VIII. osztálynak az önkéntességi jogot. De még tovább is kell menni: meg kell adni a VIII. osztályt végzett tanulóknak azt a jogot is, hogy a posta- és távirótisztai, a vasuti tisztképző stb. tanfolyamokra beiratkozhasanak, illetőleg meg kell nekik adni a minősítést mindazon hivatalokra is, melyek számára a mai minősítési törvény (1883: I. t.-cikk) érettségi bizonyítványt követel. Ez már azért is szükséges, hogy az érettségi vizsgálatot lehetőleg magas színvonalra lehessen emelni, és ne kelljen azt a közvetlenül gyakorlati pályákra menő tanulók kedvéért folyton súlyeszteni, mint ma igen gyakran történik. Tétéleim 10-ik pontja ezért így hangzik:

Az érettségi vizsgának kizárólag csak az egyetemi tanulmányokra jogosító jellege legyen. Minden egyéb mai nap hozzákötött jog megadandó a nyolczadik osztály bizonyítványával ellátott ifjaknak is.

Ezennel végigmentem positiv javaslataimon, a melyeket negativ formulában bátorkodtam összefoglalni, midőn azt mondtam tétéleim élén, hogy *a középiskolai rendtartás IV. és V. fejezetének az osztályozás és vizsgálásra vonatkozó intézkedéseit nagyobbbrészt elavult hagyományoktól örököltük, melyek nem felelnek meg többé a mai kor erkölcsi érzésének és paedagogiai belátásának és azért ez intézkedések gyökeres reformra szorulnak.*

Befejezem előadásomat. Már ennek fogyatékoságánál fogva nem kecsegtetem magamat avval, hogy meggyőztem volna önöket javaslataim helyességéről. Jól tudom azt is, hogy nem valósíthatók meg ez idő szerint; de remélem, hogy idővel, nem is igen hosszú idő mulva meg fognak érlelődni a megvalósításukhoz szükséges körülmények.

Azokkal szemben, a kik javaslataim közül sokat utopistikusnak találnak, csak az első, a tulajdonképi utopiára, a Morus Tamás Utopiájára kívánok hivatkozni. E könyv ugyanis nekem

egyik legkedvesebb könyvem, nemcsak tartalmának nemessége, a benne letett eszmék értékesége miatt, hanem különösen azért, mert e könyvnek merész álmódosításai, melyek minden utánuk megjelent, a jövőre vonatkozó ábrándnak nevet és példát adtak, immár azóta nagyobbára megvalósultak, sőt a könyv némelyik kívánságát a kor már régen túl is szárnyalta. E tényből merítem én is azt a hitet, hogy egy-két emberöltő ezeket a korántsem igen merész javaslatokat is meg fogja valósítani.

Nem merem önöket arra kérni, hogy tételeimet elfogadják, hanem csak arra kérem azokat, kik őket hozzászólásra méltatják, hogy ne foszszanak meg egészen az imént kifejezett hitemtől és reményemtől.

WALDAFFEL JÁNOS.

IRODALOM.

Francia nyelvten különös tekintettel a magyar és francia nyelv közötti eltérésekre. Kemény Ferencz közreműködésével írta *Klimó Mihály*. Budapest (Wodianer és. fia). 91 l. Ára 60 kr.

Helyes pædagogiai elv vezette a szerzõt, mikor olyan francia nyelvtant írt, mely a magyar és a francia nyelv közt levõ eltérésekre van alapítva. A tanuló, akár magyarul ír vagy beszél, akár francziául, egy és ugyanazon nyelven : magyarul gondolkozik. Mikor gondolatainak kifejezésére francia szavakat használ, akkor is hajlandó õket a magyar nyelv törvényei szerint összerakni. Ép azért fölösleges a tanulóknak megmondani azt, a miben a két nyelv megegyezik ; de annál inkább kell a tankönyvnek tekintettel lenni arra, a miben egymástól eltérnek.

A nálunk eddig megjelent francia nyelvtanok nem tették azt oly mértékben, a milyenben kívánatos lett volna ; olyan benyomást tesznek az olvasóra, mintha német minták után készültek volna. Csak egy példát említek. Nyelvtanaink rendszerint mind az *avoir*, mind az *être* igét mindjárt az elsõ leczkékben, gyakran közvetlenül egymásután tárgyalják. A német tanulóknak ez semmi nehézséget nem okoz. Ó reá nézve ez két egészen különbözõ ige, mely egészen analog az *õ haben* és *sein* igéivel. Másképen áll a dolog a magyar tanulóra nézve. A *lenni* és *valakinek lenni* nagy hasonlatosságuk folytán könnyen összetéveszthetõk. A német fiúnak mi nehézséget sem okoz, pl. «mon frère a un livre» fordítása. De mennyire elüt ettõl a magyar fordítása : testvéremnek könyve van. Németül írt nyelvtanban helyén van, ha *avoir* és *être* mindjárt az elején fordul elõ. A magyar nyelv sajtásága ellenben azt kívánja, hogy az *avoir*